

PAVEL PODGORNÝ

Česko-Slovensko a konec Malé dohody. K vývoji vztahů mezi Mnichovem a 15. březnem 1939

The end of the Little Entente is an interesting topic to investigate because there is no exact date when Czecho-Slovakia, Romania and Yugoslavia terminated their close political and economic cooperation, which had existed since the 1920s. The article deals with the reaction of the Little Entente against the Munich Agreement and describes the development in mutual relations, which (for the purpose of this text) are defined by signing new economic agreements and the mutual coordination of foreign policy against common threats. Since the represented era finds itself just several months before the outbreak of the World War II, it is necessary to describe the roles of Germany, Hungary and Poland in weakening the relations in the Little Entente. The weakening of the Little Entente was in the interest of these countries in order to achieve their political and in case of Germany geopolitical goals. The article also deals with the coordination of policies as a result of the impending Vienna Arbitration and, more importantly, the economic relations that resulted in a new trade agreement between Czechoslovakia and Romania. The main sources for this paper are documents deposited in the archive of the Ministry of Foreign Affairs of the Czech Republic.

Key words: Czecho-Slovakia; Second Republic; Romania; Yugoslavia; Little Entente; political relations; economic relations; international trade; foreign exchange; foreign affairs; foreign policy

Vojensko-politické uskupení Československa, Rumunska a Jugoslávie, známé pod názvem Malá dohoda, nabylo pro Československo v meziválečném období značného významu. Spolupráce s Jugoslávií a Rumunskem se postupně rozšiřovala i v dalších, především hospodářských oblastech. Zatímco vznik Malé dohody a důležité milníky její existence lze přiřadit k určitému datu, na otázku, kdy vlastně Malá dohoda skončila, již tak jednoznačná odpověď neexistuje. Z tohoto pohledu je téma konce spojení a spolupráce mezi zmíněnými zeměmi nesmírně zajímavé a zaslouží si stejnou pozornost jako jeho vznik a vývoj.

Tématem Malé dohody se zabývá řada historiků, českých i zahraničních. Z českých autorů je třeba na prvním místě uvést sérii prací Zdeňka Sládka, např. *Malá dohoda 1919 – 1938*. Konec Malé dohody pak mapuje Drahomír Jančík v díle *Třetí říše a rozklad Malé dohody (Hospodářství a diplomacie v Podunají v letech 1936 – 1939)*. Jeho práce se snaží popsat vliv Německa, autor mu totiž přikládá na rozpadu největší podíl. Předkládaná práce se zabývá podobným tématem, soustředí se však na samotné vztahy druhé republiky, Rumunska a Jugoslávie ve sledovaném období od Mnichovské dohody do 15. března 1939. V tomto ohledu se snaží závěry profesora Jančíka prohloubit, případně přinést alternativní odpovědi na některé otázky. Další

autorkou zabývající se tématem role Maďarska ve zmiňovaném období je Marta Romportlová. Ze zahraničních autorů je třeba zmínit práce E. Campuse, N. Iordacheho, M. Vanku, G. Reicherta nebo M. Ádám.

Cílem práce bylo zmapování vztahů mezi státy Malé dohody v posledních šesti měsících trvání druhé republiky. Snažím se odpovědět na otázky typu vývoje vztahů v určitých oblastech, případně kdy byly patrné náznaky ukončení politické spolupráce. V tomto ohledu se práce opírá především o nepublikované prameny, dostupné v archivu Ministerstva zahraničních věcí.

V předkládaném textu jsou sledovány dvě hlavní roviny vývoje malodohodové spolupráce. První rovina je politická, druhá pak hospodářská. Poté následují dvě podroviny – dopravní a clearingová. Ač jsem se práci snažil členit v první řadě chronologicky, často bylo nutné v rámci přehlednosti textu dokončit popis událostí týkající se jedné z rovin a pak se vrátit v čase k další rovině výzkumu.

I.

Situace před mnichovskou krizí byla vypjatá po všech stránkách. Hlavní evropské mocnosti se připravovaly na hrozící válku a pozadu nezůstávali ani tradiční českoslovenští spojenci z Malé dohody. Jugoslávský pohled na účast ve válce na straně Československa byl nejednoznačný. Jugoslávie se sice připravovala na válku a proklamovala, že do ní vstoupí za předpokladu, že Itálie a Maďarsko nezůstanou v československo-německém konfliktu neutrální, důležité však pro ni bylo i to, jak se zachová Rumunsko. Jugoslávie povolala preventivně tři divize záložníků proti Maďarsku.¹ Z rumunské strany přišlo ujištění, že je rozhodnuta splnit smluvní závazky. Povolila dokonce přelet sovětských letadel nad svým územím² a přepravu vojenského materiálu do Československa. Rumunsko a Jugoslávie by v případě splnění smluvních závazků vedly pouze lokální válku s Maďarskem, což by Československu uvolnilo ruce ve válce s Německem.³

O pár dní později však nastal zvrat. Vyslanectví v Bělehradu podalo 22. září zprávu o rozhovoru československého vyslance s belgickým protějškem. Belgickému vyslanci bylo údajně z jugoslávských nejvyšších míst oznámeno, že „v případě průchodu německých vojsk přes Maďarsko..., pro tento případ nemá Jugoslávie vůči Československu žádné závazky“.⁴ Toto sdělení bylo v přímém rozporu s tvrzením jugoslávského premiéra Stojadinoviće, když přímo odpovídal na dotazy československé vlády. Povolení průchodu cizích vojsk se rozhodně nedá považovat za neutrální akt.

Tou dobou začalo Rumunsko na obdobné otázky ohledně vojenské pomoci odpovídat vyhýbavě a odvolávalo se na nepřítomnost ministra zahraničních věcí, který byl v tu dobu v Ženevě. Bez něj prý nemohou dát jasnou odpověď. Československý vyslanec si situaci vyložil tak, že Rumunsko se snaží získat čas, aby zkoordinovalo svůj postup s Jugoslávií.⁵ Mezitím se československé ministerstvo zahraničí dozvědělo, že rumunský ministr zahraničních věcí Commen v

¹ Archiv Ministerstva zahraničních věcí České republiky (dále jen AMZV), Telegramy došlé 1938 (701 – 1050), Telegram došlý č. 784/38 z 14. září 1938.

² Tamtéž, Telegram došlý č. 795/38 z 15. září 1938.

³ BYSTRICKÝ, Valerián: *Kolektivna bezpečnosť alebo neutralita*. Bratislava : Veda 1981, s. 226 – 227.

⁴ AMZV, Telegramy došlé 1938 (701 – 1050), Telegram došlý č. 875/38 z 22. září 1938.

⁵ Tamtéž, Telegram došlý č. 884/38 z 22. září 1938.

Ženevě popřel všechny zprávy o příslibu rumunské pomoci Československu, zvláště o povolení pozemního průchodu sovětských jednotek.⁶ Na vojenskou podporu států Malé dohody tedy nebylo spolehnutí.

Vývoj v Mnichově však bezprostřední hrozbu války oddálil. Nyní nastal čas, aby se svými územními požadavky přišly Polsko a Maďarsko, přičemž se předpokládalo, že vzhledem k maďarským nárokům nehrozí riziko vojenského konfliktu, respektive, že nárok bude řešen diplomaticky na podobné konferenci, jako se odehrála v Mnichově. Z tohoto pohledu tedy nebylo již uplatňování vojenské klauzule v rámci Malé dohody vůči Maďarsku relevantní, a tak si Rumunsko a Jugoslávie mohly oddechnout. Následný vývoj však ukázal něco jiného.

O kontinuitě Československa po Mnichovské dohodě nebylo pochyb, přesto např. rumunský král Carol označil změnu československých hranic za situaci, v níž malodohodové závazky neplatí. Rumunsko ale ani náznakem nepoužilo tento argument při následném vývoji, proto mu nelze přisuzovat větší význam. Prozatím ale Rumunsko i Jugoslávie nasadily vyčkávací taktiku. Podle některých analýz jejich vzorců chování, vycházejících především z minulosti, pro ně bylo důležité zůstat v případě války co nejdéle neutrální, přinejmenším do té doby, než se ukáže, kdo vítězí.⁷

Dne 3. října Commen vyzval československou vládu k jednání o užší hospodářské spolupráci v těžkém průmyslu, konkrétně měl na mysli zbrojní průmysl. Vyjádřil svou důvěru v životaschopnost československého hospodářství a další spolupráci.⁸ O den později sdělil Commen československému vyslanci v Bukurešti, že si *klade „... otázku, zda záruka velmocí, zejména Německa, bude kompatibilní s nynější formou Malé dohody a zda garanti dovolí další trvání smlouvy Malé dohody proti Maďarsku“*. Proto se prý už dnes *„... snaží, aby naše [myšleno s Československem – pozn. aut.] zvláštní spolupráce nabyla formy převážně hospodářské a dopravní“*. V tomto ohledu si přál bezodkladné zahájení jednání o volném přístavu na Dunaji a zřízení společné paroplavební společnosti.⁹ Politické spolupráce v rámci Malé dohody se Rumunsko obávalo, na rozdíl od hospodářské a dopravní spolupráce, kde se vyskytla příležitost spolupráci za určitých podmínek prohloubit.

Podobné prohlášení učinil Commen i počátkem listopadu 1938, kdy sdělil, že *„... spolupráce bude záležet na tom, zda velmocí a sousedé dají záruky a jaké podmínky v nich budou klásti vůči malodohodovému systému spojeneckých smluv. Zmizí-li malodohodová aliance, bude nutno uvažovat o hospodářských formách, jimiž by bylo možno tu spolupráci nadále udržet.“*¹⁰ Z interních dokumentů československého ministerstva zahraničních věcí vyplývá, že tato prohlášení měla za cíl uklidnit Maďarsko (popř. Německo) nepřipomínáním skutečnosti, že zde existuje blok států, které pojí smluvní spojenectví. Se vzrůstající agresivitou maďarských představitelů ohledně územních požadavků vůči Československu však politická spolupráce v rámci Malé dohody opět ožila.

⁶ Tamtéž, Telegram došlý č. 903/38 z 24. září 1938.

⁷ JANČÍK, Drahomír: *Třetí říše a rozklad Malé dohody. Hospodářství a diplomacie v Podunají v letech 1936 – 1939*. Praha : Karolinum 1999, s. 207 – 208.

⁸ AMZV, Telegramy došlé 1938 (701 – 1050), Telegram došlý č. 1043/38 z 3. října 1938.

⁹ AMZV, Telegramy došlé 1938 (1051 – 1416), Telegram došlý č. 1052/38 z 4. října 1938.

¹⁰ Tamtéž, Telegram došlý č. 1258/38 z 9. listopadu 1938.

II.

Dosavadní hospodářské vztahy měly zájem zachovat všechny státy Malé dohody, protože tvořily jakýsi pokus o vyvážení exportní a importní závislosti na Německu. V otázce prohlubování hospodářských vztahů, jak bylo řečeno, už byly státy opatrnější. Rozšiřování by připomínalo existenci Malé dohody, tudíž možné zhoršování vztahů k revizionistickým státům, vůči kterým byla Malá dohoda namířena.¹¹

Z hospodářského hlediska měla Malá dohoda stále význam i pro Československo. Za prvé nebylo jasné, jak se po Mnichově změní československý export do západní Evropy. Z tohoto pohledu představovaly trhy v Rumunsku a Jugoslávii jistou stabilitu. Import, především z Rumunska, měl pro Československo význam ještě větší. Rumunsko totiž mohlo v případě vojenského konfliktu zásobit Československo pohonnými hmotami, surovinami a potravinami.¹² V tomto ohledu se snažila Bukurešť vycházet Praze maximálně vstříc, protože si byla vědoma existence dosud neuhrazeného dluhu 1,5 mld. korun za československé zbrojní dodávky do Rumunska z dřívější doby. Problém v dodávkách ropných produktů však představovalo Maďarsko, které za mnichovské krize blokovalo dodávky po Dunaji a musela proto být zvolena obtížnější a daleko nákladnější suchozemská cesta. Maďarsko totiž ještě před mnichovskými událostmi zabavilo pět nákladních a čtyřicet vlečných lodí s nákladem mědi, pšenice, kukuřice a rudy dunajské plavební společnosti směřující do Československa. Rumunsko v reakci raději nepovolilo vývoz sedmi tankerů minerálních olejů.¹³ Dalo se očekávat, že podobně se Maďarsko pokusí blokovat obchodní výměnu v rámci Malé dohody i v budoucnu.

Od 24. září do 8. října 1938, tedy za mnichovské krize a bezprostředně po ní, se v Rumunsku konala jednání týkající se hospodářských a platebních vztahů Československa s Rumunskem. Vyslána byla delegace zástupců ministerstva zahraničních věcí a Národní banky Československé. Úkolem delegace bylo zajistit nerušené zásobování Československa minerálními oleji, sjednat jejich nové pravidelné dodávky, vzhledem k hrozícímu válečnému konfliktu, a zajistit bezpečnou přepravu veškerých zásilek na cestě po Dunaji. Kvůli hrozbě války byl dohodnut denní dovoz čtyřiceti cisteren automobilového benzínu, deseti cisteren leteckého benzínu a deseti cisteren ropy. Nově se měla více využívat severní železniční cesta přes Halmeu na hranicích Rumunska a území Podkarpatské Rusi, oproti dřívější trase přes Giurgiu, kde se zboží překládalo na lodě pro plavbu po Dunaji. Rumunská strana vycházela Československu maximálně vstříc – úhrada nových dodávek měla být započtena s nesplacenými, nicméně ještě nesplatnými, zbrojními dodávkami.¹⁴

Československá delegace dostala pokyn, aby začala jednat i se Sovětským svazem, pokud by Rumunsko nebylo schopno dostát zvýšeným dodávkám pohonných hmot. Problémem však bylo, že Československo samo nemělo dostatek cisteren pro denní cirkulaci pohonných hmot. Očekávalo se, že na zajištění bezproblémových dodávek bude potřeba pět set až šest set cisteren.¹⁵ Z tohoto důvodu se delegace pokusila vyjednat zapůjčení cisteren od rumunských dodavatelů, snažících se využít příležitosti ke zvýšení ceny za jejich pronájem.

¹¹ JANČÍK, c.d., s. 214.

¹² Tamtéž, s. 208 – 209.

¹³ AMZV, IV. sekce, karton 1032, spisový obal 1, Zápis o meziministerské poradě konané dne 22. září 1938.

¹⁴ Tamtéž, Zpráva československé delegace z jednání ve dnech 24. září až 8. října.

¹⁵ Tamtéž, Instrukce pro jednání čs. delegace v Rumunsku z 28. září 1939.

Národní banka Československá dále při jednáních domluvila dva úvěry v celkové výši 120 milionů lei na dovoz nových dodávek vepřů, sádla a kukuřice z Rumunska.¹⁶ Důvodem k sjednání úvěru byl klesající negociační kurz koruny. Období před mnichovskou krizí bylo charakteristické odlivem židovského kapitálu z Československa kvůli zvýšené nejistotě z budoucího vývoje, což mělo silné dopady na směnný kurz československé národní měny. Okamžité splacení nových dodávek v nevýhodném kurzu by přineslo větší finanční ztráty než zaplacení úvěru v budoucnu, kdy se očekávalo posílení československé koruny. Kurz obou měn se tehdy pohyboval kolem 4,6 lei za 1 Kč.

Požadovaný úvěr byl rumunskou stranou schválen. V jeho rámci mělo být do Československa v první řadě dovezeno pět set vagonů sádla a slaniny, šedesát tisíc kusů vepřového dobytka (bagounů), tři tisíce vagonů kukuřice, jeden tisíc vagonů pokrutin, tisíc vagonů otrub, tři tisíce vagonů sena, tisíc vagonů luštěnin. V druhé řadě pak dvě stě vagonů slunečnicových semen, pět set vagonů sojových bobů, jedno sto vagonů kostního šrotu, pět set vagonů rybích, masových a krevních mouček a sušených ryb a pět set vagonů lnu, z toho tři čtvrtiny koudelnatého a jedna čtvrtina jemného.¹⁷

Dále byly dohodnuty nové zbrojní dodávky pro Rumunsko. Rumunsko naléhalo na dodání dříve ujednané dodávky lehkých kulometů ze Zbrojovky ve výši pěti set milionů Kč. Splácení mělo probíhat výměnou za již dohodnuté minerální oleje. Rumunsko se též zajímalo o odkup přebytečného československého válečného materiálu. V tomto ohledu žádala rumunská strana o úvěr ve výši 920 milionů korun splatných postupně od roku 1943 do roku 1951. Dohody však nebylo dosaženo, protože Rumunsko nabízelo jako zálohu úvěru pšenici, zatímco Československo žádalo pouze devizy.¹⁸

Co se týká přebytečného vojenského materiálu, do hry o jeho odprodej vstupovali kromě Rumunů také Francouzi a Němci. Německo vysloveně nutilo Československou vládu, aby byla učiněna dohoda, nakonec se tak i v polovině února 1939 stalo. Němci však ve skutečnosti neměli o československou výzbroj zájem, protože neodpovídala jejich výrobním standardům. Německá vláda nepředpokládala, že by za výzbroj vůbec někdy zaplatila, protože již tehdy byl přesně naryšovaný další osud druhé republiky.¹⁹ Zájem o přebytečný vojenský materiál tak lze vysvětlit snahou získat zdarma zboží pro obchodní výměnu s Rumunskem, které bylo zvyklé na výrobní standardy československých zbrojních závodů.

Dalším bodem jednání obou delegací se stal dříve sjednaný úvěr od Československa ve výši 200 milionů korun na stavbu železnice Salva – Valea Vieului, která měla spojit sever Rumunska s územím Podkarpatské Rusi. Rumunská strana nabídla jeho splácení v letech 1939 – 1948, navrhla však, že by ho nyní nepoužila na výstavbu dráhy, nýbrž na zakoupení dalšího vojenského materiálu.²⁰

Nutno podotknout, že o výše zmíněných úvěrech pro Rumunsko o hodnotách 920 milionů a 200 milionů korun se jednalo už od července 1938. Rumunský zájem o zbrojní dodávky tedy

¹⁶ Tamtéž, Zpráva československé delegace z jednáních ve dnech 24. září až 8. října.

¹⁷ Tamtéž, Zápis z telefonického rozhovoru s vyslanectvím v Bukurešti.

¹⁸ Tamtéž, Zpráva československé delegace z jednáních ve dnech 24. září až 8. října.

¹⁹ PODGORNÝ, Pavel: Hospodářské vztahy Česko-Slovenska a Německa v období tzv. Druhé republiky. In: SOUKUPOVÁ, Martina – KOVÁŘ, Martin (eds.): *Role státu v německém hospodářství 20. století I*. Praha: Filozofická fakulta Univerzity Karlovy, 2009, s. 115 – 116.

²⁰ AMZV, IV. sekce, karton 1032, spisový obal 1, Zpráva československé delegace z jednáních ve dnech 24. září až 8. října.

nebyl primárně způsoben zářijovou krizí. Podle původního návrhu se mělo začít se splátkami druhého úvěru již na počátku roku 1939. Začínalo by se na splátce 50 milionů korun ročně splatné v pšenici. Úroková míra se u obou úvěrů předpokládala 5 % ročně.²¹ Za úvěr 920 milionů měly být učiněny objednávky ve výši 550 milionů korun u Zbrojovky, 200 milionů u Škodových závodů, 100 milionů korun u ČKD a 70 milionů u Tatry.²²

Mimo oficiálních státních obchodně-politických jednání rozvíjely i jednotlivé česko-slovenské firmy vlastní obchody s rumunskými protějšky. Například Explosia sjednala kontrakty ve výši 23,8 milionů korun a Škodovka ve výši 2 milionů.²³

Održené pohraničí znamenalo ztrátu třetiny obyvatel, ale 40 % větších průmyslových závodů s téměř 43 % osob zaměstnaných v průmyslové výrobě. Charakter hospodářství se tedy změnil z průmyslově-agrárního na agrárně-průmyslový především i proto, že na održeném území se dále nacházela převážná část produkce hnědého a černého uhlí, včetně důležitých elektráren.²⁴ Česko-Slovensko tedy potřebovalo zemědělské produkty spíše vyvážet, než dovážet. Druhá republika potřebovala devizy namísto splátek v pšenici, jejíž cena na světových trzích neustále klesala. Devizy byly nezbytné k zaplacení dovozu průmyslových výrobků, elektřiny a uhlí, především z održených oblastí, tedy z Německa.

Kdo potřeboval potraviny bylo právě Německo, proto se koncem října německá delegace v Bukurešti snažila využít odtržení československého pohraničí a vyjednat s Rumunskem přenechání části dodávek odpovídající velikosti odtrženého území, původně nasmlouvaných pro Československo. V tomto ohledu byla patrná snaha o oslabení hospodářského vlivu druhé republiky a jejího obchodního vztahu s Rumunskem. Německo využívalo hospodářskou propagandu a mylné informace o rozsahu spotřeby rumunského zboží a vývozní schopnosti československého zboží. Propaganda byla mířena především na pšenici, kterou nyní nemělo Československo údajně již tolik potřebovat. Československá vláda se na propagandu snažila reagovat. V domácích novinách měly vycházet články, které by obavy ze ztráty hospodářských pozic eliminovaly.²⁵ Další z reakcí bylo např. ponechání preferencí na rumunskou pšenici. O preferenčních vztazích však bude řeč později.

Celá střední Evropa měla nyní zemědělský charakter, nebylo tudíž pro Německo problém sehnat potraviny jinde než v Československu. Konkurence československých, rumunských a zemědělských produktů dalších zemí srážela jejich cenu. V době, kdy celosvětové ceny zemědělských výrobků klesaly, využilo Německo příležitosti, aby vytěžilo ze snížených cen maximum. Ještě před Mnichovem přišlo Německo s plánem střeoevropské hospodářské dohody. Okleštění Československa mu v tom výrazně pomohlo. Německo totiž nabídlo státům střední a jihovýchodní Evropy za zemědělské produkty vyšší ceny, než by získaly prodejem v západní Evropě. Pokud agrárně-průmyslové Československo již nemělo o zemědělské produkty ze států Malé dohody takový zájem, musely Rumunsko a Jugoslávie více vyvážet do Německa. Německo ale

²¹ Tamtéž, Záznam jednání z 29. srpna 1938 na ministerstvu financí ohledně poskytnutí úvěru na zbrojní dodávky do Rumunska.

²² Tamtéž, Výsledek jednání na ministerstvu financí z 30. července 1938.

²³ Tamtéž, Zpráva vyslanectví v Rumunsku ministerstvu zahraničních věcí z 20. 2. 1939.

²⁴ GEBHART, Jan – KUKLÍK, Jan: *Druhá republika 1938 – 1939. Svár demokracie a totality v politickém, společenském a kulturním životě*. Praha, Lytomyšl : Paseka 2004, s. 163 – 164; VESELÝ, Zdeněk: *Nástin dějin české zahraniční politiky*. Praha : Oeconomica 2005, s. 53.

²⁵ AMZV, IV. sekce, karton 710, spisový obal 10, Zpráva č. 11.935/38 z 28. září 1938 a Zpráva č. 11.937/38 z 30. října 1938.

nemělo devizy na zaplacení, dokonce ani nepočítalo s tím, že by za nákup zboží zaplatilo. Ve výše zmíněných zemích rapidně narůstaly pohledávky vůči Říši. To Německu více než vyhovovalo, a to ze dvou důvodů. Za prvé – Rumunsko a Jugoslávie takto nechtěně úvěrovaly Německo a splácení dluhů bylo závislé na tom, jestli Německo v případné válce neprohraje. Za druhé – Německo se pokoušelo situaci zdánlivě řešit novými clearingovými dohodami, které měly vyvolat pocit, že Německu záleží na uhrazení dluhu, ve skutečnosti si však vymíňovalo splácení dluhů německým dovozem průmyslových výrobků.²⁶ Němečtí producenti tak získali odbyt a vytvářeli konkurenci rumunskému a jugoslávskému průmyslu, který se tak nemohl zdravě rozvíjet. Země tedy nechtěně zůstávaly agrární, uměle závislé na Německu kvůli vývozu zemědělských produktů a dovozu výrobků průmyslových.

Československá vláda si byla plně vědoma německého plánu hospodářského ovládnutí střední Evropy. Prostředků k obraně však měla málo. Jedním z nich se stal preferenční systém vůči státům Malé dohody. V preferenčním systému se pak nacházelo v menší míře i Maďarsko a Bulharsko. Tento systém měl sloužit k zachování dobrých hospodářských vztahů mezi státy zainteresovanými státy. Preferenční systém bude podrobněji probrán ve IV. části.

Nesmíme pominout ani hospodářské vztahy s Jugoslávií. Ohledně zbrojního materiálu byla ještě před Mnichovem dohodnuta dodávka do Jugoslávie obsahující 620 kulometů ráže 15 mm. Ty měly být Zbrojovkou postupně dodávány, a to během let 1939 až 1941.²⁷ Škodovy závody jednaly v Jugoslávii o dodávce zařízení za cca 120 milionů dinárů do kovárny a lisovny v Zenici. Sloužilo by k výrobě munice a hlavních. Dále se jednalo o dodávce protiletadlových děl v hodnotě cca 300 milionů korun. Jugoslávská Národní banka odmítala platit za dodávky devizami, místo toho nabízela dva tisíce vagónů kukuřice, což bylo zase nepřijatelné pro česko-slovenské podniky, proto navrhly platbu za zboží v mědi, olovu, zinku nebo hliníku.²⁸ Ve veřejné soutěži na dodávku zařízení do jugoslávské lisovny střel konkurovaly Škodovce i německá firma Eumuco a francouzský Schneider.²⁹ Záleželo tedy i na tom, kdo nabídne lepší platební podmínky.

Škodovy závody vyhrály v mezinárodní konkurenci i soutěž na dodávku dvou motorových lodí v hodnotě 11 milionů dinárů. V tomto ohledu se jednalo o eventuální výrobu lodí přímo v Jugoslávii, protože nebylo jisté, zda-li Československo neztratí loděnici v Komárně, kvůli pomnichovským územním požadavkům Maďarska.³⁰ Dodávka lodí se předpokládala v roce 1940.³¹ Ve hře bylo i dodání jednoho sta lokomotiv a zmodernizování jugoslávského říčního loďstva v hodnotě 200 milionů dinárů.³²

Zakázky pro Jugoslávii získaly i firmy Chema a Fatra. Celkem měly vyrobit sto tisíc kusů massek v hodnotě 25 milionů dinárů. Počítalo se i s výstavbou automobilky, přičemž se o tuto zakáz-

²⁶ AMZV, IV. sekce, karton 681, spisový obal 1, Zpráva velvyslanectví Československé republiky v Paříži o německém plánu středoevropské hospodářské dohody z 19. února 1938; Bliže k tomuto tématu též ROMPORTLOVÁ, Marta – SLÁDEK, Zdeněk. *Hospodářský a sociální vývoj ve střední a jihovýchodní Evropě 1918-1939*. Brno : Masarykova univerzita 1994, s. 179 – 186.

²⁷ AMZV, IV. sekce, karton 483, spisový obal 18, Jugoslávie-dodávka velkých kulometů, dopis z 13. září 1938 (č. 21620/dův/1938).

²⁸ Tamtéž, Zpráva o placení státních dodávek do Jugoslávie z 18. února 1939 (č. 151/dův/39).

²⁹ Tamtéž, Jugoslávie-dodávka zařízení kovárny a lisovny v Zenici, dopis ze 7. března 1939 (č. 192/dův/39).

³⁰ Tamtéž, Zpráva o dodávce motorových lodí pro Jugoslávii z 12. října 1938 (č. 1.103/38/dův).

³¹ Tamtéž, Zpráva o dodávce motorových lodí pro jugoslávskou říční plavbu z 27. října 1938 (č. 1176/38/dův).

³² Tamtéž, Jugoslávie-stavba loděnic, zpráva z 14. ledna 1938 (č. 47/dův/39).

ku ucházela Českomoravská-Kolben-Daněk.³³ ČKD zakázku získala. Nová továrna měla vyrůst v Rakovici u Bělehradu.³⁴ Česko-slovenské firmy byly v udělování zakázek velmi úspěšné, což svědčí o dobrých hospodářských vztazích s Jugoslávií, protože poraženými v těchto soutěžích byly většinou maďarské a německé průmyslové podniky.

Na počátku roku 1939 vznikl plán založit v Jugoslávii společnost na těžbu a zpracování mědi. Projekt ve výši 100 milionů korun se měl nacházet v Demir Kapiji. Celý projekt měl být financován z československého kapitálu a podílet se na něm údajně měly Škodovy závody a brněnská Zbrojovka. Projekt se však za doby trvání druhé republiky nerealizoval kvůli blokování transferu peněz Národní bankou Česko-Slovenska, a to kvůli nejjasnostem ohledně stavebnímu povolení a podezřelému geologickému průzkumu.³⁵

III.

Co se týká maďarského revizionismu, bylo Rumunsko a Jugoslávie zajedno. Ustupovat Maďarsku ohledně vlastního území nehodlal ani jeden ze států, přestože se obě země ještě před Mnichovskou dohodou shodly, že souhlasí s rozšířením Maďarska na úkor slovenského území.³⁶ U polského ultimáta rumunská vláda nevěděla, jak se zachovat. Rumunsko se snažilo udržovat s Polskem přátelské vztahy, z toho důvodu Commen požádal československou vládu, aby učinila vše možné v zájmu míru, byl si však vědom, že nemůže v těchto tragických chvílích udílet rady.³⁷

Dopravní vztahy mezi státy Malé dohody výrazně narušovala otázka Maďarska a jeho územních požadavků. Až na upozornění Československa si Rumunsko uvědomilo, že pokud Maďarsko získá požadovanou část Slovenska, přetne se tak jediná použitelná železniční trasa, po které by mohly být do Rumunska dováženy zbrojní dodávky. To vedlo k drastickému přehodnocení pohledu na maďarskou otázku, protože se jednalo o narušování rumunských národních zájmů. Rumunský ministr zahraničí Commen nyní apeloval na jugoslávského premiéra Stojadinoviće, stejně jako na Francouze a Brity, aby se též vyslovili proti maďarským územním požadavkům.³⁸ Samotná Jugoslávie pak ohledně maďarských požadavků vůči Československu apelovala přímo na Maďarsko, aby se zdrželo veškerých nároků, které by překračovaly požadavek na postoupení území s maďarskou většinou.³⁹

Ke Commenovi se počátkem října dostaly informace, že Maďarsko a Polsko zahájily na území Slovenska a Podkarpatské Rusi propagandu, která měla zajistit, že Maďarsko získá příležitost k intervenci. Na hranicích se údajně shromáždilo 400 000 maďarských vojáků. Tento plán by ve svém důsledku vedl k vytvoření společné polsko-maďarské hranice, proto Commen v zájmu paralyzování Maďarska navrhoval československé vládě udělení autonomie Slovensku a Podkarpatské Rusi a postoupení žádaných měst na západě Slovenska Maďarsku.⁴⁰

³³ Tamtéž, Jugoslávie-státní dodávky, zpráva z 31. října 1938 (č. 1178/dův/38).

³⁴ Tamtéž, Zpráva o státních dodávkách do Jugoslávie z 11. února 1939 (č. 128/39/dův).

³⁵ AMZV, IV. sekce, karton 915, svazek 5.

³⁶ JANČÍK, c.d., s. 208.

³⁷ AMZV, Telegramy došlé 1938 (701 – 1050), Telegram došlý č. 1023/38 z 1. října 1938.

³⁸ AMZV, Telegramy došlé 1938 (1051 – 1416), Telegram došlý č. 1061/38 z 5. října 1938.

³⁹ AMZV, Telegramy došlé 1938 (701 – 1050), Telegram došlý č. 1047/38 z 3. října 1938.

⁴⁰ AMZV, Telegramy došlé 1938 (1051 – 1416), Telegram došlý č. 1066/38 z 5. října 1938.

Je zřejmé, že v Rumunsku panovala obava z toho, že by mohlo dojít k přerušení veškerého spojení s Československem. Maďaři nyní vystoupili s požadavky, které by pro Československo znamenaly odříznutí i od Dunaje.⁴¹ Rumunsko stále více naléhalo na vládu Československa. Všechny kroky, které Československo vůči Maďarsku podniklo, považovalo Rumunsko za nedostatečné, případně chybné, např. unáhlené vydání Slovenského Nového Mesta i s dráhou, které narušilo dopravu válečného materiálu ze Škodových závodů.⁴²

Ve věci hájení československých zájmů vůči Maďarsku bylo Rumunsko na mezinárodním poli velmi činné, čehož si českoslovenští představitelé cenili. Ve skutečnosti bylo pro Rumunsko hlavním motivem zachování dopravního spojení s Československem, které pro něj bylo otázkou životního zájmu, pokud si nechtělo obstarávat zbraně v Německu.

Dne 26. října sdělil ministr Commen, že nevyklučuje maďarský útok a že pokud se tak stane, má Československo okamžitě požádat Bělehrad a Bukurešť o okamžité uplatnění smlouvy uzavřené v rámci Malé dohody. Commen nabídl v případě jugoslávské účasti čtyři vojenské sbory. V případě neúčasti Jugoslávie by se údajně postupovalo jiným způsobem.⁴³

Vídeňská arbitráž znamenala pro Rumunsko rozčarování. Nečekalo, že by Maďarsko mohlo získat tolik území. Nicméně na druhou stranu přijalo pozitivně, že nevznikla společná maďarsko-polská hranice, což by ve svém důsledku mělo fatální vliv na hospodářské vztahy Československa a Rumunska.⁴⁴ Rumunsko vyzvalo Československo, aby se alespoň nějakou manifestací pokusila zvrátit osud Užhorodu, jelikož takto byla Podkarpatská Rus od Československa dopravně de facto odříznutá.⁴⁵ Po vídeňské arbitráži bylo nutné ihned zásobit Podkarpatskou Rus potravinami, proto byla téměř okamžitě dohodnuta dodávka pěti set vagonů kukuřice z Rumunska.⁴⁶

Nebyl to jenom pocit, že se Maďarsko pokouší po Vídeňské arbitráži o další narušování obchodu mezi Československem a Rumunskem. První případ zabavených lodí na Dunaji byl již zmíněn. Poté, co Maďarsko získalo v arbitráži Užhorod, stalo se zásobování území Podkarpatské Rusi velmi obtížné. Maďarsko na zabraném území odstranilo kolej mezi Halmeu a Černým Ardom (dnešní Chornotysiv), čímž zásobování značně ztížilo.⁴⁷ Překládání zboží bylo nákladné, a tak se v lednu 1939 dohodlo Československo s Rumunskem na výstavbě nové železnice. Rumunské dráhy chtěly co nejrychleji postavit náhradní trať Halmeu – Královo nad Tisou (Korolevo). Rumunská strana žádala o postavení pěti kilometrů trati na česko-slovenské straně a dodání kolejnic na splátky pro třiatdvacet kilometrů rumunského úseku. Stavba měla být dokončena do tří měsíců.⁴⁸ Tento projekt však nebyl kvůli událostem 15. března realizován.

V listopadu 1938 navštívil rumunský král Carol Londýn a Paříž. V obou zemích se dočkal velmi vřelého přivítání. Obě země ocenily význam Rumunska ve střední a východní Evropě a k utužení vzájemných vztahů navrhly povýšit vyslanectví v Bukurešti na velvyslanectví. Pár dní

⁴¹ AMZV, Telegramy odeslané 1938 (901 – 1985), Telegram odeslaný č. 1695/38 z 10. října 1938.

⁴² AMZV, Telegramy došlé 1938 (1051 – 1416), Telegram došlý č. 1105/38 z 10. října 1938.

⁴³ Tamtéž, Telegram došlý č. 1222/38 z 26. října 1938.

⁴⁴ AMZV, PZ Bukurešť, sv. 1938, Politická zpráva č. 1095/1938 z 11. listopadu 1938.

⁴⁵ AMZV, Telegramy došlé 1938 (1051 – 1416), Telegram došlý č. 1246/38 z 3. listopadu 1938.

⁴⁶ Tamtéž, Telegram došlý č. 1260/38 z 9. listopadu 1938.

⁴⁷ AMZV, PZ Bukurešť, sv. 1938, Politická zpráva č. 23 (1141/38) z 23. listopadu 1938.

⁴⁸ AMZV, Telegramy došlé 1939 (1 – 224), Telegram došlý č. 13/39 z 10. ledna 1939.

na to mělo být zase rumunské vyslanectví v Paříži a Londýně povýšeno na velvyslanectví.⁴⁹ Privilegium zřizovat velvyslanectví měly pouze velmoci, mezi které se Československo neřadilo. Ve svém důsledku muselo mít toto rozhodnutí velký vliv na sebevědomí Rumunska a na jeho pozici v rámci Malé dohody, jejíž politiku do té doby určovalo především Československo.

Hlavní náplní Carolovy návštěvy ve Velké Británii ale byla otázka záruk velmocí Československu. Commen se též neúspěšně snažil přimět britské vládní kruhy, aby navenek odsoudili Vídeňskou arbitráž. Británie se však nechtěla nechat zatáhnout do žádné akce, která by vyvolala spor s Německem. O zasahování do osudu území Slovenska a Podkarpatské Rusi neprojevil britský ministr zahraničí Halifax sebemenší zájem. U otázky záruk Československu pak Commeni sdělil, že v případě jejich poskytnutí bude od Československa očekávána plná neutralita, která by byla neslučitelná se závazky vyplývající z paktu Malé dohody.⁵⁰ Je ale otázkou, jestli rumunská delegace v Londýně a posléze v Paříži hájila československé zájmy, nebo jestli se snahou dohodnout záruky chtělo samo vyvázat z malodohodových závazků.

Mezi Rumunskem a Jugoslávií fungovala politická spolupráce i nadále. Například 4. listopadu 1938 navštívil jugoslávský princ Pavel Rumunsko za účelem konzultace územních nároků Maďarska a Bulharska vůči jejich zemím. Výsledkem jednání bylo prohlášení, „*že shoda a spolupráce mezi oběma státy je užší a pevnější než kdy jindy*“. Dále se dohodli, že ve vztahu k druhé republice si přejí zachovat a prohlubovat hospodářskou spolupráci.⁵¹

Pro Jugoslávii byla z politického hlediska též důležitá spolupráce v rámci Balkánské dohody. V tomto ohledu Stojadinović poukazoval i na pakt o věčném přátelství uzavřený mezi Bulharskem a Jugoslávií. Z předvolebního projevu, který premiér přednesl 13. listopadu 1938, jasně vyplynulo, že v případě války nemůže Československo s Jugoslávií počítat.⁵² O pár dnů později však projevil nad výsledkem Vídeňské arbitráže a osudem Československa lítost.⁵³

Dne 17. listopadu došla z Bělehradu zpráva, že jugoslávská nálada v úředních kruzích je pro spolupráci v rámci Malé dohody v jednotlivých oborech příznivá. V obchodně-politickém směru probíhá spolupráce v dosavadních mezích, její rozšiřování prý nebude zřejmě možné s ohledem na Německo a Itálii.⁵⁴

Na konci listopadu se československá vláda opět dotázala jugoslávské vlády na její stanovisko v případě maďarského vpádu na Podkarpatskou Rus.⁵⁵ Jugoslávie odpověděla, že se její stanovisko ve věci Maďarského útoku nemění, je však třeba vypracovat dohody o praktickém postupu. Celkově byla otázka zlehčena konstatováním, že dle jejich informací Maďarsko takový krok nezvažuje.⁵⁶

⁴⁹ AMZV, PZ Bukurešť, sv. 1938, Běžná politická zpráva č. 24 z 23. listopadu 1938 a č. 25 z 30. listopadu 1938; Blíže o vztahu Velké Británie, Jugoslávie a Rumunska též TEJCHMAN, Miroslav: Balkánská politika velké Británie na počátku druhé světové války (1939-1941). In: *Rozpravy Československé akademie věd*, řada společenských věd, ročník 86, sešit 6, Praha : Academia 1979, s. 7 – 12.

⁵⁰ VOLKOV, Vladimír Konstantinovi: *Mnichov a balkánské státy*. Praha : Academia 1989, s. 149 – 151.

⁵¹ Tamtéž, Politická zpráva č. 21 (1112/38) z 12. listopadu 1938.

⁵² AMZV, PZ Bělehrad, svazek 1938, Zpráva běžná č. 77 z 15. listopadu 1938 (1229/dův/1938); Nutno podotknout, že v Jugoslávii byly na prosinec 1938 naplánované volby, a na voliče by nepůsobil dobře jakýkoliv projev, ze kterého by vyplynulo, že by se Jugoslávie účastnila případné války.

⁵³ Tamtéž, Zpráva běžná č. 78 z 21. listopadu 1938 (1236/dův/1938).

⁵⁴ AMZV, Telegramy došlé 1938 (1051 – 1416), Telegram došlý č. 1289/38 z 17. listopadu 1938.

⁵⁵ AMZV, Telegramy odeslané 1938 (901 – 1985), Telegram odeslaný č. 1930/38 z 23. listopadu 1938.

⁵⁶ AMZV, Telegramy došlé 1938 (1051 – 1416), Telegram došlý č. 1345/38 z 29. listopadu 1938.

Území Podkarpatské Rusi se po Vídeňské arbitráži stávalo příčinou časté komunikace mezi Česko-Slovenskem a Rumunskem. Rumunsko získalo dojem, že se česko-slovenská vláda o toto území dostatečně nestará. Dne 12. prosince dokonce přišla zpráva, že Rumunsko má znepokojivé informace o rumunské populaci, jenž je údajně opomíjena při vyživovací akci, která byla zahájena bezprostředně po Vídeňské arbitráži. Nová vláda Podkarpatské Rusi údajně ztěžuje kulturní a náboženský život tamních Rumunů. Vyjádřilo též obavy z nového režimu,⁵⁷ o kterém se proslýchalo, že angažuje německé poradce, dále obavy, že se dostatečně neřeší osud dráhy u Černého Ardovala. Československá vláda se proti těmto výtkám vždy rázně ohradila.⁵⁸

Ten samý měsíc pozvala česko-slovenská vláda rumunského krále Carola na státní návštěvu. Rumunsko se však omluvilo, že vzhledem k vnitropolitické situaci není možné návštěvu uskutečnit a že hodlá pozvání využít příští rok při první příležitosti.⁵⁹

Dne 21. prosince nahradil Commena na postu ministra zahraničních věcí Grigore Gafencu. Česko-Slovensko vůči této změně nemělo výhrad, Commena beztak vnímala pouze jako vykonavatele královny vůle bez výraznější vlastní iniciativy. Gafencu byl podle analýzy vyslanectví v Bukurešti přesvědčeným stoupencem politiky Malé dohody, za mnichovské krize vyjedřoval v deníku *Timpul*, v němž pracoval jako žurnalista, k Československu sympatie a přátelství. Sympatie projevoval též k Polsku. Nicméně ani tak o novém ministru zahraničních věcí nepanovalo přesvědčení, že by mohl být něčím jiným než pouhým „*vykonavatelem vůle Koruny*“.⁶⁰ Ve stejné době byly v Rumunsku učiněny kroky, které měly vytvořit ústavně-právní rámec pro založení jediné politické strany, jejímž jediným úkolem by bylo politické řízení státu.⁶¹ I Rumunsko, stejně jako Česko-Slovensko, se vydalo politicky směrem k odklonu od demokracie.

Rumunská zahraniční politika ale byla provázena jistou dichotomií. Na jedné straně podporovala hospodářskou spolupráci s Česko-Slovenskem, k jejímuž udržení bylo potřebné zachování integrity druhé republiky, a to nejen vzhledem k dopravnímu spojení. Na druhé straně vycházely v rumunských novinách, které v tu dobu podléhaly značné vládní cenzuře, články vyslovující se pro vznik společné polsko-maďarské hranice a vznik silného hospodářského bloku tvořeného Polskem, Maďarskem, Jugoslávií, Rumunskem a Bulharskem a spojujícího Baltské, Středozemní a Černé moře.⁶²

Dne 29. prosince večer přednesl v rozhlasu Gafencu zahraničně-politický projev, ve kterém se na prvním místě zmínil o vztazích s Velkou Británií a Francií. Dále zmínil hospodářskou spolupráci s Německem, Itálií a Belgií a až na třetím místě promluvil o vztazích k Polsku, Česko-Slovensku a Jugoslávii. Na posledním místě byl zmíněn vztah k Sovětskému Svazu. Projev vyvolal nejpozitivnější ohlasy v Británii a Francii a také v Polsku, se kterým se nyní očekávala intenzivnější spolupráce než s Česko-Slovenskem. Z projevu vyplývá, že Malá dohoda byla odsunuta do pozadí.⁶³ Z politického hlediska byla pro Rumunsko důležitější Balkánská dohoda,

⁵⁷ Tamtéž, Telegram došlý č. 1376/38 z 12. prosince 1938, AMZV.

⁵⁸ Viz např. AMZV, Telegramy odeslané 1938 (901 – 1985), Telegram odeslaný č. 1976/38 z 17. prosince 1938.

⁵⁹ AMZV, Telegramy došlé 1938 (1051 – 1416), Telegram došlý č. 1383/38 z 14. prosince 1938.

⁶⁰ AMZV, PZ Bukurešť, sv. 1938, Politická zpráva č. 30 z 22. prosince 1938; Jednotná strana, které se účastnila i německá minorita, se měla vyznačovat: 1. národní myšlenkou, 2. solidaritou všech, 3. národní hrdostí a důstojností, 4. úctě k rodině jako základní jednotce sociální, 5. křesťanskou vírou, 6. prací a 7. selekcí vůdčí elity, AMZV, PZ Bukurešť, sv. 1939, Zpráva běžná č. 3 z 13. ledna 1939.

⁶¹ AMZV, PZ Bukurešť, sv. 1938, Politická zpráva č. 31 z 22. prosince 1938.

⁶² Tamtéž, Běžná politická zpráva č. 33 z 30. prosince 1938.

⁶³ Tamtéž, Politická zpráva č. 34 z 31. prosince 1938.

ktelé se kromě Rumunska účastnilo i Řecko, Turecko a Jugoslávie.⁶⁴ Balkánská dohoda byla kompatibilní se záměry Německa a Itálie v této oblasti a politická spolupráce v jejím rámci se jevila pro Rumunsko vzhledem k budoucímu vývoji bezpečnější.

Gafencu prosazoval dohodu čtyř velmocí ve všech důležitých záležitostech tak, aby se neprojevoval výlučný vliv Německa. O Polsku byl přesvědčen, že bude hrát roli kladného činitele v případném konfliktu mezi Česko-Slovenskem a Maďarskem kvůli Podkarpatské Rusi.⁶⁵ Vztah Rumunska k Polsku se po nástupu Gafenca velmi zlepšil, dokonce natolik, že v některých otázkách začalo Rumunsko Polsko upřednostňovat v rámci středoevropské spolupráce, a to právě na úkor Česko-Slovenska.

IV.

Vrátíme-li se k hospodářským vztahům a k myšlence, že se z pomnichovské druhé republiky stal agrárně-průmyslový stát, pak je zřejmé, že preference (příspěvky) a kontingenty poskytnuté Rumunsku a Jugoslávii na zemědělské produkty ve stejné výši jako před Mnichovem, byly pro zmenšenou druhou republiku nevýhodné, respektive zvýhodňovaly Rumunsko a Jugoslávii při obchodování s Česko-Slovenskem.⁶⁶ Pro Česko-Slovensko bylo důležité udržovat dobré politické vztahy s ostatními státy Malé dohody a hospodářská spolupráce představovala jednu z cest. Příspěvky a kontingenty však nebylo možné udržovat dlouhodobě, bylo nutné zahájit s Rumunskem a Jugoslávií nová obchodně-politická jednání.

Poskytování finančních příspěvků bylo vždy zásadně krátkodobé a sloužilo k prohlubování hospodářských styků mezi státy Malé dohody.⁶⁷ Platnost všech finančních příspěvků byla beze změny prodloužena do 31. ledna 1939 a následně do 31. března 1939⁶⁸. Za Protektorátu pak došlo k nepatrným změnám, co se týká např. snížení rumunských kontingentů na pšenici, kukuřici, případně vepře a sádlo, výše příspěvků však zůstala beze změn. Preference se uplatňovaly pouze na zemědělské výrobky, například kromě zmíněné pšenice, kukuřice a vepřů se uplatňovaly i na hrozny, švestková povidla, ovce, jeřábky, drůbež, vejce, máslo, víno a salám.⁶⁹

⁶⁴ AMZV, PZ Bukurešť, sv. 1939, Zpráva běžná č. 9 z 25. února 1939.

⁶⁵ AMZV, Telegramy došlé 1939 (1 – 224), Telegram došlý č. 10/39 z 7. ledna 1938.

⁶⁶ Platnost režimu finančních příspěvků k podpoře dovozu určitých druhů zboží z podunajských států do Česko-Slovenska byla na návrh ministerstva zahraničních věcí usnesením vlády několikrát prodloužena. Ministerstvo se totiž obávalo z narušení obchodně politického poměru k podunajským státům, což by mohlo vést k nebezpečí výpovědi platných obchodních smluv, případně protiopatření, které by se negativně dotkly česko-slovenského vývozu, AMZV, IV. sekce, karton 681, svazek 4.

⁶⁷ Výše finančních příspěvků a kontingenty, které se uplatňovaly téměř beze změny po dobu trvání druhé republiky, byly schváleny už na IX. sjezdu Hospodářské rady států Malé dohody v únoru 1937, AMZV, IV. sekce, karton 1032, spisový obal 1.

⁶⁸ Ke konci ledna rozeslal rumunský svaz vývozců dobytka oběžníky, v nichž doporučil zastavit vývoz vepřů do Česko-Slovenska až do vyřešení otázky dalšího vyplácení preferencí. Jednalo se o menší nátlak na česko-slovenskou vládu, protože si byla vědoma, že při výpadku dovozu vepřů hrozí porucha v zásobování, ale hlavně že vepřů tvoří protiváhu k česko-slovenskému exportu, a bez nich by dluh Rumunska vůči Česko-Slovensku za nezaplacené dovozy zbytečně narůstal. AMZV, Telegramy došlé 1939 (1 – 224), Telegram došlý č. 91/39 z 30. ledna 1939.

⁶⁹ AMZV IV. sekce, karton 681, sv. 4, Zusammenstellung der finanziellen Beiträge, die zur Förderung der Einfuhr gewisser Warengattung aus Jugoslawien und Rumänien nach Böhmen und Mähren bewilligt wurden (Stand am 31. März 1939).

Dne 30. ledna byla česko-slovenská vláda požádána rumunskou, aby z vlastní iniciativy vy-
zvala Rumunsko k obchodně-politickému jednání, hlavně o plánech výměny zboží. Jednání se
mělo uskutečnit v Praze, a to v druhé polovině února. Rumunsko též doporučilo, aby byla na
stejnou dobu pozvána také Jugoslávie.⁷⁰ Česko-slovenská vláda pozvala Rumuny k jednání na
23. února. Jugoslávie nakonec pozvána nebyla.⁷¹ Důvod byl jednoduchý, česko-slovenské vy-
slanectví v Bělehradu shrnulo v únoru 1939 postoj Jugoslávie k Malé dohodě následovně: „*Si-
tuaci Československa ztratila Malá dohoda na svém obsahu. Stanovisko oficiálních kruhů je
nepodnikati sice zatím nic, co by značilo její formální konec, ale také nic, co by připomínalo její
existenci.*“⁷²

V únoru 1939 byla jmenována nová jugoslávská vláda v čele s Dragišou Cvetkovićem. Ve
svém prohlášení z 16. února vytyčila za svůj cíl podporu míru a přátelských vztahů se svými
sousedy. V prohlášení k novinářům o den později se Cvetković zmínil v první řadě o pěstování
dobrých vztahů s Německem a Itálií. O Česko-Slovensku či Malé dohodě nepadlo jediné slovo.⁷³

Postoj Jugoslávie ke spolupráci v rámci Malé dohody dobře ilustruje požadavek jejího mini-
sterstva zahraničí na odložení výstavy umělkyní Malé dohody do doby, než budou ujasněny po-
měry v rámci Malé dohody.⁷⁴ Žádné návrhy na ujasnění poměrů však z Jugoslávie nepřicházely.

Spolupráce Česko-Slovenska a Jugoslávie v době druhé republiky jako by ustupovala do po-
zadí a ztrácela na významu. Patrný je i útlum v komunikaci mezi oběma zeměmi. Zcela odlišně
však vypadala spolupráce s Rumunskem, kde lze konstatovat snahu o její prohlubování alespoň
v hospodářské oblasti.

Jednání o nové obchodní smlouvě s Rumunskem a nových platebních podmínkách pro dodáv-
ky zboží na rok 1939 byla zahájena 24. února v Praze. Výsledná smlouva byla sice podepsána
11. března, ale v platnost vstoupila až po vyhlášení Protektorátu Čechy a Morava.⁷⁵ Hospodářská
rada Malé dohody, která se obvykle scházela dvakrát do roka, se na podzim 1938 nesešla, což
byl důvod, proč se o obchodní výměně na rok 1939 jednalo až v témže roce. Zahraniční obchod
v prvním čtvrtletí 1939 probíhal na základě starých smluv, přičemž se celkové kontingenty staré
smlouvy pro první čtvrtletí 1939 vydělily čtyřmi.⁷⁶

Navrhované množství dovozu z Rumunska⁷⁷

název	množství	název	množství
pšenice	50 000 tun	mák	40 tun
kukuřice	60 000 tun	lněné semeno	1 200 tun
proso	3 000 tun	konopné semeno	400 tun
hrách	2 000 tun	sója	5 000 tun
čočka	1 500 tun	sluneč. sem.	6 000 tun
boby	1 500 tun	ovce	2 000 kusů

⁷⁰ AMZV, Telegramy došlé 1939 (1 – 224), Telegram došlý č. 90/39 z 30. ledna 1939.

⁷¹ AMZV, Telegramy odeslané 1939 (1 – 247), Telegram odeslaný č. 167/38 z 3. února 1939.

⁷² AMZV, PZ Bělehrad, svazek 1938, Zpráva periodická za 4. čtvrtletí 1938 z 10. února 1939 (173/dův/1939).

⁷³ AMZV, PZ Bělehrad, svazek 1939, Zpráva běžná č. 7 a č. 8. z 22. února 1939 (160/dův/1939 a 161/dův/1939).

⁷⁴ AMZV, Telegramy došlé 1939 (1 – 224), Telegram došlý č. 35/39 z 17. ledna 1939.

⁷⁵ AMZV, IV. sekce, karton 1032, spisový obal 1, Protocole de Praha du 11 mars 1939.

⁷⁶ Tamtéž, Zpráva vyslanectví v Bukurešti ministerstvu zahraničních věcí z 28. ledna 1939.

⁷⁷ Tamtéž, Návrh česko-slovenské delegace na dovoz rumunského zboží z 1. 3. 1939; Celková hodnota rumunského dovozu do Česko-Slovenska se odhadovala na 120 milionů korun.

lupina	100 tun	jehňata	1 000 kusů
hrozny	500 tun	vepři	30 000 kusů
ořechy ve slupce	800 tun	koně	320 kusů
ořechy loupané	100 tun	drůbež	140 tun
Jablka a hrušky	4 000 tun	vejce	550 tun
švestky čerstvé	300 tun	střívka	250 tun
švestky sušené	150 tun	sádlo	1 000 tun
cibule	150 tun	víno	30 000 hl.
česnek	150 tun	sýr	30 tun
melouny	50 tun	pokrutiny lněné	500 tun
zelenina	10 tun	pokrutiny jiné	1 000 tun
řepka	1 500 tun	řízky řepné	1 500 tun

Česko-Slovensko očekávalo od Rumunska zvýšené dodávky vína, protože republika přišla po Mnichovské dohodě vzhledem k územním ztrátám o 56 % vlastní produkce vína. Očekávaná spotřeba vína na rok 1939 činila 300 000 hl, zatímco produkce dosáhla pouhých 240 000 hl.⁷⁸

Ve výsledné smlouvě bylo ale místo navrhovaných 30 000 hl vína z Rumunska pouze 5 000 hl.⁷⁹ Důvod tohoto snížení pod rámec dohodnutých kontingentů v preferenčních smlouvách není známý. Podle dostupných dokumentů měla česko-slovenská strana evidentní zájem na vyšším dovozu vína z Rumunska a je otázkou, proč tomu tak nakonec nebylo.

Obchodní dohoda vznikla příliš pozdě na to, aby byla Česko-Slovensku ku prospěchu. Profitovalo z ní ale Německo, protože vyhlášením Protektorátu Čechy a Morava se neanulovaly obchodní smlouvy s Rumunskem, to znamená, že Německo využívalo nasmlouvané Rumunské dodávky ropy a potravin pro sebe. Díky kontingentům nasmlouvaným pro Česko-Slovensko a díky pro Německo výhodnému kurzu koruny a marky získávala Říše komodity z Rumunska výhodněji, než na základě vlastních smluv. Německo proto trvalo na tom, aby byly veškeré rumunské dodávky dodrženy.⁸⁰

Rumunsko, které se jednáním s Česko-Slovenskem v únoru pokoušelo vyhnout exportní závislosti na Německu, svého cíle nedosáhlo. Rumunsko dávalo přednost Česko-Slovensku v obchodní výměně jako spřátelenému státu s korektním jednáním a počítalo s ním jako s protiváhou, pokud by se Německo pokusilo, vzhledem ke svému výsadnímu postavení, o nějakou formu nátlaku. Začleněním Protektorátu do Říše statisticky vzrostl rumunský export do „zvětšeného“ Německa o 50 % a import z Německa o 46 %⁸¹. Hospodářská závislost Rumunska na Německu se tak stala nezpochybnitelnou.

Clearingové vztahy s Rumunskem probíhaly v době trvání druhé republiky bez vážnějších komplikací. Množily se však stížnosti z československých průmyslových kruhů vyvážejících do Rumunska, že rumunská národní banka nepřevádí úroky z prodlení, což způsobovalo česko-slovenským firmám nemalé finanční ztráty. Padlo proto doporučení, aby při dalším jednání o platebním styku s Rumunskem byla do textu úmluvy zahrnuta příslušná ustanovení pro povinnost dlužníka platit úroky z prodlení a povolení převodu příslušných částek v rámci clearingů.⁸²

⁷⁸ Tamtéž, Zpráva o stavu vinařství a dovozech vína z 1. 3. 1939.

⁷⁹ Tamtéž, Protocole de Praha du 11 mars 1939.

⁸⁰ JANČÍK, c.d., s. 217.

⁸¹ Tamtéž.

⁸² AMZV, IV. sekce, karton 313, spisový obal 10, Dopis ministerstva obchodu Národní bance česko-slovenké z 24. ledna 1939.

K jednání o clearingu došlo v souvislosti s jednáním o nové obchodní smlouvě v únoru 1939. Výsledně nebyla smlouva o platebním styku zásadně změněna, jednalo se pouze o stanovení pevného kurzu obou měn. Dříve totiž nebylo jasné, zda se mají používat kurzy z pražské burzy, nebo londýnské.⁸³

Stran clearingových vztahů s Jugoslávií, nejsou záznamy, že by ho provázely nějaké komplikace. Clearingová smlouva z června 1932 s novelizací z dubna 1937, která eliminovala určité těžkosti při přepočítávání pohledávek v jiné měně než v korunách,⁸⁴ se zdála být funkční a plně dostačující pro fungování i za druhé republiky.

Vzhledem k uzavřeným obchodně-platebním smlouvám se Rumunsko stalo, na rozdíl od Jugoslávie, pro Česko-Slovensko v období druhé republiky mnohem důležitějším obchodním partnerem. S Jugoslávií se počítalo pouze v případě, že by Rumunsko nemohlo dostat svým závazkům.

V.

Nebylo by zcela korektní tvrdit, že Malá dohoda Mnichovem de facto zanikla, politická i hospodářská spolupráce probíhala i nadále, lišila se pouze její hloubka. Za politický konec Malé dohody považují spíše Vídeňskou arbitráž, kdy byly splněny územní požadavky Maďarska a nehrozila tak bezprostřední válka s touto zemí. Až do Vídeňské arbitráže je vidět snaha Rumunska řešit maďarskou otázku v rámci Malé dohody. Definitivní politický odklon Rumunska od Malé dohody pak přinesl nástup nového ministra zahraničních věcí Gafenca a změna orientace zahraniční politiky na Polsko. U Jugoslávie je patrný útlum v politické spolupráci již od Mnichovské dohody. V tomto ohledu Jugoslávie navenek jednala, jako by Malá dohoda (politicky) vůbec neexistovala. Jugoslávie se politicky spíše přeorientovala na Balkánskou dohodu, která byla více kompatibilní se zájmy Německa a Itálie v této oblasti. Nutno však podotknout, že Jugoslávie se topila ve vlastní vnitropolitické krizi, jejíž hlavní příčinou byla chorvatská otázka.

Hospodářská spolupráce fungovala nadále, ačkoliv nedocházelo k jejímu prohlubování. Nicméně obchodně-platební jednání s Rumunskem v únoru 1939 jistý náznak možného rozšíření naznačovalo. S Jugoslávií k žádnému významnému hospodářskému jednání nedošlo a veškerá obchodní výměna probíhala na základě starých smluv.

Ačkoliv nebyly po 15. březnu revokovány žádné smlouvy týkající se Malé dohody a obchodní výměna fungovala i nadále na základě dříve uzavřených smluv, nelze další vztahy mezi Protektorátem, Rumunskem a Jugoslávií do Malé dohody zahrnout. Malá dohoda vznikla jako seskupení tří nezávislých států, jejíž hlavní náplní bylo eliminování revizionistických tendencí států poražených v první světové válce, především Maďarska. Protektorát nebyl suverénním státem a po Vídeňské arbitráži ani státem namířeným proti maďarskému revizionismu.

Co se týká hospodářských a politických vztahů, lze sledovat vývoj mezi Rumunskem a Jugoslávií do dubna 1941, kdy byla Jugoslávie okupována. Stejně je možné vysledovat zázna-

⁸³ AMZV, IV. sekce, karton 1032, spisový obal 1, Zpráva vyslanectví v Rumunsku ministerstvu zahraničních věcí z 20. 2. 1939.

⁸⁴ AMZV, IV. sekce, karton 312, spisový obal 1, Dohoda mezi Národní bankou Československou a Národní bankou království Jugoslávie o vyrovnání vzájemných pohledávek mezi republikou Československou a královstvím Jugoslávie z 17. dubna 1937.

my o jednáních mezi zástupci Protektorátu Čechy a Morava a Rumunska až do konce druhé světové války a Jugoslávie do dubna 1941. Jak jsem již zmínil, nelze však tyto vztahy a jednání považovat za součást vývoje Malé dohody, protože protektorát nebyl suverénním státem a spolupráce nijak nesouvisela s potlačováním revizionismu. To ovšem neznamená, že si tyto vztahy nezasluhují další a podrobné zkoumání.